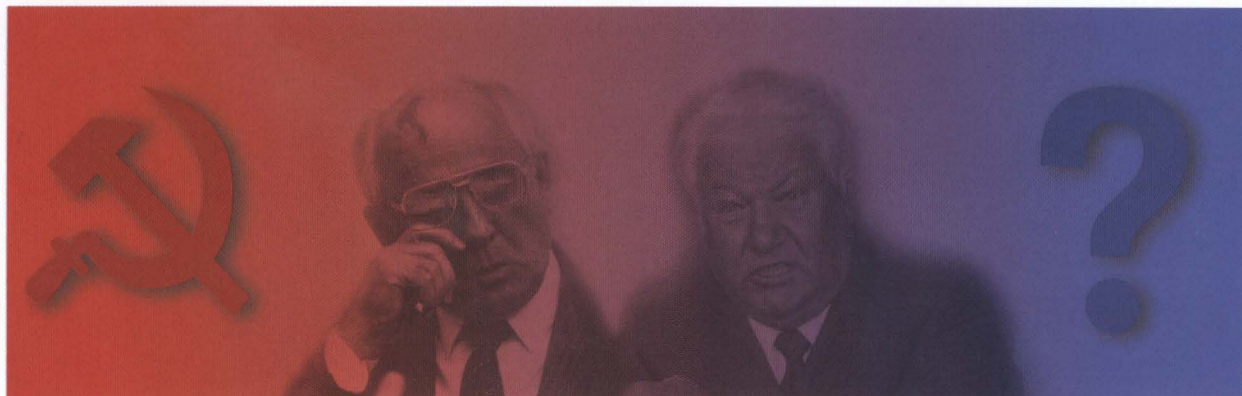

Varning för rysk baksmälla

Innan årets utgång kollapsar
Ryssland. Det har den ansedda
tidningen The Economist spått.
Vad gick fel, arma ryssar?

| av Anders Åslund, Björn Badersten

FOTON I MONTAGET: Pressens Bild

RYSSLANDS EKONOMI HAR VARIT SKÖR alltsedan den finansiella kollapsen inträffade i augusti 1998. Bruttonationalprodukten föll med 4,6 procent förra året och kan endast öka marginellt under 1999. Med undantag för 1997 har BNP minskat för varje år under de senaste tio åren. Sedan 1991 uppgår den sammantagna minskningen till 40 procent. Inflationen steg till 84 procent 1998 och ligger alltså högt.

Ändå kan Ryssland till slut visa sig ha passerat sitt bottenläge. Industriproduktionen kommer sannolikt att stiga avsevärt under detta år, och de industrier som växer snabbast är inte råvaruproducerande företag utan maskintekniska, skogs-, textil-, livsmedels- och byggmaterieföretag, vilket antyder att det har skett en kvalitativ förändring. De som utformar västländernas Rysslandspolitik bör därför motstå impulsen att ställa mer pengar till förfogande och i stället börja begrunda vad väst kan göra för att hjälpa detta land.

Många gör gällande att det har gått illa för Ryssland därför att dess "chockterapi" varit för snabb och radikal. Men alla mått visar att den ryska ekonomin inte är särskilt liberaliserad. Det finansiella sammanbrottet gjorde det tydligt att de ryska problemen snarare uppkom genom reformer som var för långsamma och för begränsade. En liten grupp affärsmän berikade sig och korrumpade därefter många av Rysslands politiker och officiella personer. Dessa har alla konspirerat för att urvattna de liberala reformer som skulle stimulera tillväxten och gynna befolkningens flertal, därför att sådana reformer hotar deras eget inflytande.

Ryssland lider inte av en fri marknad utan av en korruption som livnär av de överdrivna regleringar som har införts av en stor och allestädes närvarande stat. Den ryska tragedin är att de som sökt genomföra reformer aldrig har vunnit tillräckligt inflytande för att kväsa dessa själviska intressen. Joel Hellman, verksam vid EBRD (European Bank for Reconstruction and Development), har betecknat den partiella reformens problem som att "vinnaren tar allt".

Ryssland är inte längre något mysterium; det är öppnare än någonsin. Var och en som på senare tid har besökt

ett ryskt företag inser varför ekonomin har stagnerat. Skattelagstiftningen är motsägelsefull och full av kryphål, och många tjänstemän rör sig utanför lagen. Ryssland har omkring 200 olika former av skatteuttag, av vilka flertalet inte ger staten några större summor men skapar desto mera trassel för företagen. De som driver in skatterna tar så mycket de vågar, vilket betyder att små företag utan politiska förbindelser får avstå mera, medan stora och mäktiga bolag slipper lätt undan. En radikal skattereform har varit behövlig i många år men har blockerats av inflytelserika affärsmän som i dag betalar låg eller ingen skatt.

De mäktiga affärspamparna drar också nytta av Rysslands tyngande regleringar och obarmhärtiga kontrollanter, som begränsar konkurrensen. Ett vanligt ryskt företag är nästan varje dag föremål för inspektion från något av de 67 olika statliga organ som övervakar affärlivet. Dessa organs kärnintresse består i att samla in mutor. Mellan 1992 och 1998, när Tjernomyrdin var premiärminister, ökade den ryska staten antalet tjänstemän med 1,2 miljoner – alltså nästan två procent av den totala arbetsstyrkan. Dessas ständiga ingripanden har begränsat de officiellt registrerade företagens antal till endast ett per 55 medborgare, medan Polen, Ungern och västländerna har c:a ett företag per tio medborgare. Denna brist på konkurrens leder till höga priser och liten tillgång på varor.

De ryska eliterna började bygga upp sina förmögenheter under Sovjetunionens sista år, i första hand från tre källor: varuexport, subsidierade krediter och livsmedelsimport.

Det bästa sättet att tjäna en förmögenhet mellan det sena 80-talet och 1993 var att köpa varor som metaller eller olja till låga, statskontrollerade priser i Ryssland för att därpå sälja dem utomlands till världsmarknadspriser. I början av 1990 var exempelvis det fria marknadspriset i Moskva på en limp Marlboro 30 rubel – precis vad ett ton råolja kostade. Dessa lukrativa tillfällen var resultatet av Gorbatsjovs partiella liberalisering, som lät tusentals företag börja handla med utlandet. 1988 fick direktörer för statliga företag lov att skapa privata kooperativ som kunde göra arbitrageaffärer med "sina" statsägda före-

tag. Direktörer för statliga oljebolag köpte följaktligen privat olja från sina företag, erhöll exportlicenser och kvoter från korrumperade statstjänstemän, och sålde oljan vidare till utlandet för marknadspris.

I början av 1992, när Jegor Gajdar var vice premiärminister, sökte reformpolitikerna stoppa denna omfattande förskingring genom att avskaffa styrningen av de ryska varupriserna och av exporten. Den statliga energilobby som leddes av Tjernomyrdin och stöttades av kommunisterna gjorde våldsamt motstånd. Hycklande gjorde de gällande att den ryska industrin skulle gå under om den utsattes för världsmarknadspriser. Affärslivets eliter och deras politiska vänner drog det längsta strået. Tjernomyrdin efterträdde Gajdars liberale energiminister i maj 1992 och intrigerade snart till sig Gajdars eget ämbete. 1992 utgjorde det ryska oljepriset fortfarande en procent av världsmarknadspriset. En liten grupp statsföretagsdirektörer, regeringstjänstemän, politiker och varuhandlare samlade under detta år på sig inte mindre än 24 miljarder dollar, eller 30 procent av Rysslands BNP, vilket markerade höjdpunkten för detta slags varuhandel. De vinster den gav sjönk efter hand och till slut lyckades reformpolitikerna avreglera varupriserna, men först sedan direktörerna för de statliga företagen hade lyckats pungslå dessa på miljarder dollar.

Affärseliterna hittade ett annat sätt att tjäna pengar: billiga lån från den ryska centralbanken. Under det sovjetiska systemet hade räntesatsen ingen ekonomisk funktion och låstes på tre procent på årsbasis. Reformmännen misslyckades med att vinna kontroll över centralbanken, som efter kommunismens fall övervakades av det gamla halvdemokratiska Högsta sovjet. Ordföranden i Högsta sovjet, Ruslan Chasbulatov, utövade starka påtryckningar för att billiga lån skulle beviljas, och lyckades. 1992 medan inflationen låg på 2 500 procent gav banken lån till 10 eller 25 procent om året. Ett lån från centralbanken var helt enkelt en gåva. Den person som delade ut flest gåvor var Viktor Gerasjtjenko, bankens ordförande. Han blev så populär genom sina generösa gåvor på det ryska folkets bekostnad att hans vänner i september 1998 gjorde honom till bankens ordförande för tredje gången.

Enbart under 1992 uppgick nettokrediterna från den ryska centralbanken till 32 procent av BNP. Även om de förmögenheter som tjänades in på detta sätt var mer spridda än de som kom från varuexporten, blev många ryska bankmän förmögna. De hävdade att krediten var en "keynesiansk" efterfrågestimulans till industriproduktionen, medan den ryska produktionen snarare störtök till följd av den hyperinflation som utlöstes av den lätt-sinniga kreditgivningen. Först mot slutet av 1993 lyckades reformpolitikerna få slut på denna form av rofferi.

Ett tredje sätt att bli rik under övergångsperioden var genom stöd till livsmedelsimporten. Vintern 1991–92 var fruktan för hungersnöd högst reell, vilket gjorde att reformgruppen inte hade en chans att avskaffa detta stöd. En livsmedelsimportör betalade bara en procent av den rådande växelkursen när han köpte in baslivsmedel från utlandet, men kunde relativt fritt sälja dem på den inhemska marknaden och stoppa stödpengarna i egen ficka. Denna import bekostades genom västvärldens "humanitära" exportkrediter som adderades till Rysslands statskuld. Det totala importstödet uppgick 1992 till 17,5 procent av landets BNP. De vinster som gjordes var ytterst koncentrerade, och kom en liten grupp affärsmän i Moskva till godo som agerade via de gamla statliga livsmedelsmonopolen. Huvudaktören var ett företag som uppstått ur Stalins gamla ministerium för utsädesförmedling, och en av initiativtagarna var den man som före reformerna hade tjänstgjort som vice jordbruksminister, Gennadij Kulik. Han återvände till denna post i september 1998 för att administrera den återupptagna livsmedelshjälpen från väst.

TOTALT UPPGICK VINSTERNA från dessa tre parasitiska former av affärsverksamhet 1992 till inte mindre än 79 procent av BNP. Merparten av vinsterna tillföll en mycket begränsad elit. Och alla dessa massiva privata förmögenheter uppkom tack vare staten, endera direkt i form av stöd eller indirekt till följd av regleringar. Att dessa affärspampar fick chansen berodde på de långsamma och begränsade reformerna. Om varupriser, export och import hade avreglerats 1992 och om mark-

nadsrättan hade tillåtits styra ekonomin, skulle dessa förmögenheter aldrig ha uppstått. Detta skulle ha tvingat de ryska företagen att förändras för att klara sig, så som skedde i Polen och Estland. I stället rörde sig Ryssland snabbt från en inkomstfördelning liknande Europas till en som påminner om Latinamerikas.

Ett av de få steg som reformmännen lyckades med var privatiseringen. Märkligt nog brukar alla Rysslands olyckor skyllas på denna enda reform. Aktier i nästan alla de stora företagen handlas ju på den ryska börsen, vilket gör denna till en god mätare på de offentliga bolagens marknadsvärde. När detta värde låg som högst 1997 ägde samtliga ryska bolag ett samlat börsvärde på endast 20 procent av BNP – idag är de värda fem procent av BNP, och BNP är hälften så stor i dollar. Företagens direktörer ägde då ungefär en femtedel av dessas aktier. Totalt sett erhöll dessa chefer alltså som mest fyra procent av BNP från privatiseringen, vilket är försumbart jämfört med de vinster som härrörde från reglerad export, subsidierade krediter och importstöd.

Privatiseringen angreps av flera orsaker. Eftersom den utgjorde den enda öppna och synliga värdeöverföringen kunde alla iaktta den, medan de långt större finansiella flödena inte lika lätt kunde överblickas. Få noterade därtill att oljedirektörerna hade hunnit bli enormt förmögna redan innan privatiseringen startade, liksom att de faktiskt hade motsatt sig denna. Inte så många visste heller om att bankmännen använde pengar som tjänats in på kreditstöd och varuhandel för att köpa upp företag. Slutligen hade reformmännen oklokt nog valt att underblåsa allmänhetens förväntningar på vad den kunde vinna från privatiseringen, vilket i sista hand väckte besvikelse. Få insåg att de gamla sovjetföretagen hade litet eller inget värde, och därför misstänkte många att någon annan hade stulit deras andelar.

Den förvärvsform enligt vilken man får låna pengar mot aktier som tillämpades mot slutet av 1995 blev en stor skandal som skadade den förste vice premiärministern Anatolij Tjubajs och skamfilade hela den storskaliga privatiseringens rykte. Några få storbanker fick lov att privatisera några storföretag genom auktioner som de själva kontrollerade. I själva verket gällde det endast 15 större företag, och i vissa fall såldes bara en mindre del av deras aktier ut. Men några få riktiga vinstmaskiner bytte ägare, mest omtalade blev de tre oljebolagen Jukos, Sibneft och Sidanko.

Ingen kvalitativ förändring kom till stånd vid detta ägarbyte. De nya majoritetsägarna uppträdde inte med det sunda egenintresse som anstår fria ägare. Man lät bara ledningens stölder fortsätta, främst genom att man sålde produkter under marknadspriser till egna handelsbolag, vilket kom de gamla statsföretagen att förfalla. Efter en kortlivad boom föll dessa företags värde under de låga priser för vilka de hade förvärvats.

1998 visade de stora nya "kapitalisterna" återigen att de inte brydde sig ett spår om vad deras företag hade för marknadsvärde. Många minoritetsägare reagerade genom att sälja av sina poster. Börsindex föll till följd av detta med 94 procent från sin topposition 1997. Efter den finansiella kraschen sökte affärspamparna få ut mera pengar från staten – men lyckligtvis fanns då inte mycket mer att ta.

Uppenbarligen är det inte privatiseringen som har orsakat Rysslands problem. De starkaste kritikerna har alltid varit just de eliter som tyckte sig dra nytta av den, eftersom uppkomsten av genuin privategendom hotar deras statsorienterade affärsmetoder. Problemet är inte att företagen formellt är privata utan att myndighetsföretagarnas omfattande och godtyckliga ingripanden allvarligt beskär den privata egendomsrätten. Det är därmed svårt att tala om ett verkligt privat ägande så länge den kommunistiska oppositionen håller kvar det mesta av jordegendomen i statliga händer.

Rysslands stora problem är att ett fåtal aktörer har gjort sig förmögenheter på inkonsekventa statliga regleringar och stöd. Det är visserligen riktigt att en utbredd korrupktion gav dödsstöten till den kommunistiska diktaturen och bidrog till dess oblodiga upplösning, eftersom många medlemmar av dess elit blev mer upptagna med att samla egna rikedomar än av att främja socialismen. Men de sovjetiska direktörerna tjänade snart så mycket pengar att de köpte staten. I dag är den ryska byråkratin, regeringen, parlamentet och de lokala styrande skikten djupt korruperade.

Vissa positiva förändringar har genomförts. Många av sovjeternas direktörer har bytts ut, vilket ofta är ett villkor för att man skall kunna förändra företagen. (Dessa försök misslyckades i postsovjetiska stater med små inslag av privatisering, exempelvis Vitryssland och Ukraina). En omfattande ny studie visar att stora marknadsorienterade förändringar har vidtagits, även om denna process har gått mycket snabbare i länder med radikalare reformer. Och privatiseringen kan i sista hand komma att skapa ännu viktigare och mer omfattande plusresultat. I Ryssland finns det i dag faktiskt 2,7 miljoner officiellt registrerade privatföretag. Sedan väl den första omgången av korruperade storföretagare har förlorat merparten av sina pengar kan det uppstå en andra generation av företagare som har tjänat sina pengar på regelrätt företagande.

Den nuvarande tragiska situationen i Ryssland – korruperad politik, en konkursmässig ekonomi och enorma skulder – har inte varit oundviklig. Risken för att den skulle uppstå var hela tiden stor. En världsbanksrapport från 1997 visar att ju sämre utgångssituationen i ett postkommunistiskt land är, desto större risk finns det att reformen går om intet. En klok politik kan dock övervinna ogynnsamma förutsättningar. Länder som

vidtagit massiva reformer trots alla svårigheter såsom de baltiska staterna, Georgien och Kirgizistan, har vunnit de största framgångarna.

VÄSTLÄNDERNA HADE STOR CHANS att påverka det som skedde, vid början av 1992. Väst, och framför allt Förenta Staterna, åtnjöt en enorm prestige och inflytande i Ryssland. Man borde ha utnyttjat denna makt för att söka driva fram de åtgärder som en fullständig ekonomisk reform kräver: avskaffa priskontrollerna, avreglera exporten, förenhetliga valutakursen, och uppätta marknadsstyrda räntesatser – allt standardinslag i IMF:s program. President Jeltsin vädjade till väst om hjälp, men förgäves. IMF slöt ett mindre avtal i juli 1992, men vid det laget hade de ryska reformpolitikerna redan besegrats, delvis därför att de förlitat sig på att väst skulle hjälpa dem. I stället upptogs västländerna av försöken att säkra återbetalning av den ryska skulden. I stället för att bevilja pengar i utbyte mot reformer gav de lån till tvivelaktiga varuhandlare.

En ångerfull västvärld har sökt gottgöra den tidigare bristen på handlingskraft. Men dessa länders stöd, framför allt genom IMF, har gått till långt mindre reformsinnade regeringar, och resultatet har blivit av osäkert värde. IMF-engagemanget i Ryssland nådde sin höjdpunkt våren 1995 med en överenskommelse som halverade budgetunderskottet till fem procent av BNP och förebådade låg inflation. Tjubajs skötte den ekonomiska politiken så väl under 1995 att han minskade budgetstödet med sju procent av BNP. I januari 1996 tvangs han dock avgå och därmed fanns det inga erfarna reformkrafter kvar i regeringen. Ännu i det läget tillhandahöll IMF våren 1996 ett 10 miljarder dollars låneprogram över en period av tre år, fast regeringen inte hade bundit sig för några reformer. Det politiska syftet med krediten var uppenbar för alla – det gällde att få president Jeltsin återvald inför det betydande kommunistiska hot som rådde. IMF förlorade sin ekonomiska trovärdighet.

För ryssar liksom för utländska investerare var signalen tydlig nog: Ryssland var för stort och för hotande för att tillåtas misslyckas. Detta uppmuntrade ett enormt inflöde av utländskt börskapital. 1997 uppgick detta till 46 miljarder dollar, vilket motsvarande mer än tio procent av BNP – långt mer än vad Ryssland kunde absorbera. Följderna blev uppenbara den 17 augusti 1998, när Ryssland bevittnade ett omvälvande sammanbrott. Regeringen misslyckades med att lösa in sina skattkammarväxlar och införde ett 90 dagars uppskov med betalningarna av sina utlandsskulder. Rubeln har sedan dess devalverats till en fjärdedel av sitt ursprungliga värde.

Det egendomliga med det ryska ekonomiska sammanbrottet är att detta uppenbart var på väg från oktober 1997, när börserna föll med 20 procent på en dag, samtidigt som det inte tvingade fram några ändringar i

politiken. Årsräntan översteg vid flera tillfällen 100 procent, även om inflationen bara uppgick till ca tio procent om året. Krisen debatterades i månader, och den bärande statistiken fanns öppet tillgänglig. Den ryska ledningen, IMF och väst yrkade enigt på samma välmotiverade reformpaket, vilket också förelades duman i juli 1998. Men duman avvisade det kallt med stöd av flertalet i den affärsdrivande eliten, vilket också förde landet över den finansiella avgrundens rand.

Varför ville då dessa affärsintressen förhindra det åtgärds paket som hade kunnat lindra den ekonomiska krisen? De var knappast ovetande om vad saken gällde. Delvis är svaret att hela deras erfarenhet av affärer hade uppmuntrat och belönat dem för ett spel drivet på marginalen. De hade lärt sig att syna bluffar. Eftersom de hade tjänat merparten av sina pengar på att bedra staten, såg de knappast Rysslands nationella intressen som ett tungt argument.

En annan förklaring är att ryska affärsmän var vana vid att snabbt byta inkomstkälla. För dem spelades varje spel bara en gång. Avskräcktes vissa västerländska investerare antog de bara att nya skulle dyka upp. Majoritetsägarna av oljebolagen hade tjänat en stor del av sin förmögenhet på att spåda ut minoritetsägandet under 1997 och 1998. Ändå sökte British Petroleum och Elf Aquitaine köpa tio procent av deras aktier.

Slutligen hade många i dessa ryska affärskretsar lärt sig att utländska investerare är personer som närmast tigger om att bedras. Inflödet av utländskt kapital 1997 var så omfattande att många aktörer menade att de borde lägga beslag på pengarna så länge det överhuvud taget var möjligt. Ingen lag i världen kunde ha skyddat dessa massiva inflöden. Det samlade utlandsägandet av ryska aktier nådde en höjdpunkt mot slutet av 1997 vid ca 30 procent av det samlade marknadsvärdet, omkring 30 miljarder dollar eller 7 procent av BNP. Dessa svagt skyddade tillgångar blev för många ryska affärsmän alltför frestande.

Med statspapperen gick det knappast bättre. I juli 1998 innehade utlåningar åtminstone 25 miljarder dollar av de 70 miljarder dollar till vilka de utestående ryska skattkammarväxlarna då uppgick, 6 procent av BNP. Dessa gav härigenom en rullande kredit till den ryska regeringen, vilket minskade behovet att få in skatter från de ryska företagen som fortfarande tilläts få rundliga statliga bidrag.

Med privata och regionala värdepapper låg det ännu sämre till, och återbetalningsgarantierna var även svaga. Därtill kom att inflytelserika affärsmän lyckades få räntorna höjda med hänvisning till den instabila rubeln. Så länge som rubeln inte kollapsade var detta ett lönsamt spel med realvinster som uppgick till 100 procent om året. Fast bidragen från IMF och Världsbanken antogs

förutsätta ekonomiska reforminsatser lyckades de som drog nytta av statens åtgärder ofta blockera liberaliseringen, ofta efter det att de internationella lånen hade anlänt. IMF verkade att vara till för att bedras.

Den finanskrasch som kom innebar dock stora förluster för nästan alla stora ryska affärsmän. Dessa hade uppfinningsrikt sökt finna nya sätt att utnyttja staten, men deras årliga intäkter hade ändå sjunkit sedan 1992. Dessa magnater framstod alltmer som hänsynslösa, desperata och bittra. I juli 1997 utlöste den påbörjade privatiseringen av telekomföretaget Svjazinvest en förbittrad kamp mellan några av de mäktigaste affärsmännen. Som Andrei Shleifer på Harvard och Robert W Vishny vid Chicago-universitetet har påpekat är det bästa sättet att bekämpa korruption att uppmuntra en tävlan i mutor. Den finansiella krisen i augusti var den logiska följd av detta affärspamparnas krig, genom att de sökte uppehålla sina höga och tvivelaktiga inkomster till varje pris. Självfallet kunde den ryska staten inte hålla jämna steg med deras glupande finansiella aptit. Kraschen minskade drastiskt de belopp som kunde tjänas på staten – och därmed sjönk också de korrumpierade affärspamparnas makt.

EN TALANDE LUSTIGHET BERÄTTAS i Moskva: Det finns två sätt att komma ur den ryska ekonomiska krisen – det naturliga och det mirakulösa. Det naturliga sättet är att ärkeängeln Mikael och alla änglarna kommer ner till jorden och arbetar tolv timmar om dagen för att rädda Rysslands ekonomi. Det mirakulösa sättet är att ryssarna gör det själva.

I samma anda förkunnas det från reklampelarna: ”Ingen kan hjälpa Ryssland utom vi själva”.

Ryssarna fattar alltså på det hela taget att de lätta pengarnas tid är förbi, att omvärlden inte kommer att hjälpa dem, liksom att den enda lösningen på de ekonomiska problemen består av hårt arbete. Tidigare var få beredda att tala om framtiden, men nu har tidshorison ten plötsligt förändrats.

De bistra stämningarna i Polen i början av 80-talet och i Ryssland nu är slående lika. Vad man än kan säga om den ekonomiska liberalismens misslyckande i Ryssland inser flertalet ryssar att den enda framkomliga vägen är en hyggligt normal marknadsekonomi. Till och med de kommunistiska politikerna godtar den. Liksom i Polen 1981 ter sig den utvägen likväl politiskt omöjlig i dagens Ryssland.

Ändå skulle Polen kunna vara ett belysande exempel. Landet uppvisar i dag en stor ekonomisk framgång med en stabil tillväxt på fem–sex procent om året. Transparency International visar att det är ett av de mest hederliga länderna i Centraleuropa efter Estland. Få kommer ihåg det rykte som Polen ägde på 70-talet för att vara ett

av de mest korrumpierade länderna i regionen. Elitens medlemmar berikade sig hämningslöst på statens bekostnad. Förklaringarna till att polacker var så ohederliga flödade; allt från den starka katolicismen till den långvariga utländska ockupationen anfördes. Det är märkligt hur snabbt historiska arv kan förändras, men Polen hann på vägen genomgå två allvarliga finansiella kollapser.

På ett decennium skulle västvärlden kunna komma till insikt om att Ryssland är en av de äldsta nationerna och därtill äger en av de starkaste kulturerna i Europa. Landet har dock fram till nu lidit av en allvarlig avvikel se: statens extrema dominans. De som i framtiden skärskådar Ryssland skall möjligen finna det självklart att när denna dominans väl upphörde, som nu har skett, kom ett Ryssland med en helt ny dynamik att växa fram.

En viktig del i förklaringen av Polens omsvängning är att landet den gången – liksom Ryssland i dag – bevittnade en sådan stark tävlan med mutor att dessa började förlora i betydelse. Förnuftiga människor som ville tjäna pengar började helt enkelt vända sig till marknaden i stället. Under 80-talets förlopp lärde sig vanliga polacker hur deras samhälle i själva verket fungerade och ett flertal valde förändringens väg. När reformlinjen väl fick majoritet i 1989 års parlamentsval blev en radikal reform möjlig i Polen. Man kan bara hoppas att den ryska väljarkåren når en liknande slutsats.

Den ryska erfarenheten visar att det inte räcker med att ha en kortlivad reformistisk regering och en president som ibland är reformvillig. En rad ryska parlamentsmajoriteter har fortsatt att rösta emot en seriös marknadsliberalisering. Verkligt reforminriktade personer satt vid makten endast från november 1991 till juni 1992. Hindret för reformer har aldrig bestått av folket eller arbetarna, som snarast visat sig rätt medgörliga. Hotet har hela tiden kommit från de eliter som sökt leva på korruption – och det bästa sättet att hålla dem stången är genom en fungerande demokrati. President Jeltsin missade 1991–92 chansen att utlysa det tidiga parlamentsval som kunde ha omvandlat Demokratiska Ryssland-rörelsen till ett regelrätt politiskt parti.

DET FINANSIELLA SAMMANBROTTET medförde ett oerhört lidande i Ryssland, men den chock som detta gav kan också innebära en vändpunkt. En snabb förändring var att den stora inkomstskillnaden snabbt minskade, eftersom det första offret för kollapsen blev den nya finanssektorn. Det mest påtagliga var att de marknadsliberala medlemmarna av regeringen som skulle ha avgått i juli sedan deras skatte- och reformpaket avvisats av duman, upplevde ett bakslag. Det bästa de kan göra är att bygga upp ett brett politiskt parti på sikt, vilket de också är i färd med att göra.

Den politiska reaktion som så många har fruktat

framstår nu samtidigt, förvånande nog, som irrelevant. Den 12 maj avskedade president Jeltsin i fullt författningssenliga former premiärminister Primakov och ersatt honom med Sergej Stepasjin. Jeltsins djärvhet tvingade kommunisterna att göra allvar av det hot som de länge använt, nämligen att begära riks rätt, ett krav som dock inte fick dumans stöd. Via Jeltsin och de ryska mitnkrafterna vann därmed den politiska stabiliteten och demokratin tre segrar inom loppet av en vecka. På motsvarande sätt kom den reträtt som en del fruktat skulle ske i den ekonomiska politiken aldrig att äga rum. De kommunistiska ministrarna under Primakov hade stora planer på massiva regleringar och nya krediter, men uppnådde föga av detta. Deras planer nådde ut till pressen och gjordes till ett åtlöje.

Den finansiella härdsmältan fick betydande inverkan på den reella ekonomin. De totala statsintäkterna har sjunkit från 32 procent av BNP till c:a 28 procent. Snarare än att oroa sig bör man i väst välkomna den oundvikliga minskningen av de offentliga utgifterna. Trots allt var de ryska statsinkomsterna som andel av BNP ännu förra året lika stora som Förenta Staternas. Lägre reella skatteintäkter kommer att minska värdet av de privilegierades skatteavdrag och göra det lättare att sänka den totala skattenivån. Omotiverade statsutgifter kommer att behöva skäras ned med c:a 5 procent av BNP.

Detta behöver knappast skada de sämst ställda. En studie gjord förra året av det ryska arbets- och socialministeriet visar att 70 procent av de sociala transfereringarna går till de 30 rikaste procenten av hushållen. Mindre och samtidigt mer transparenta statliga insatser kan göras direkt inriktade på de mest behövande.

Lägre statsinkomster har redan tvingat fram nedskärningar i byråkratin, vilket lär komma att underlätta avregleringen och göra att näringslivet fungerar bättre. Radikala skattereformer på andra håll i regionen har företagits i Georgien, Kirgizistan och Kazachstan men först efter att skatteuppbörden där har kollapsat. Viktigast av allt är att det finns föga pengar att tjäna genom statliga ingripanden. Framsynta affärsmän kommer då att vända sig till marknaden, precis som deras polska kolleger gjorde på 80-talet.

På lång sikt verkar det också som om omstöpningsen av det ekonomiska livet och den nya produktutvecklingen hade tagit fart. Affärerna i Moskva fylls plötsligt av ryska produkter med god kvalitet av ett slag som man senast såg på det sena 60-talet. Byteshandeln har gått ned från 54 procent av industriföretagens försäljning i augusti 1998 till 46 procent i januari 1999. Större företag betalade i februari i år 49 procent av sina skatter i reda pengar, jämfört med endast 35 procent i augusti 1998. Antalet konkurser har ökat, vilket tvingar bort de företag som inte fungerar väl och låter de goda företagen utvecklas. Lönsamheten ökar. Finanskrisen tvingade fram

hårda budgetrestriktioner på såväl företag som regeringar, som därmed fann det nödvändigt att sträva efter genuin ekonomisk tillväxt.

FÖR ATT RYSSLAND SKALL KUNNA tillfriskna krävs det att eliten fortsatt godtar hårda budgetbegränsningar. Ryssland får inte på nytt frestas satsa på lättförtjänta pengar. I vetskapen om att utländskt kapital uppbar den senaste finansiella vägen borde väst denna gång vara noga med att inte för snabbt lätta på de externa finansiella begränsningarna.

Rubelns fall har hårt strypt importen och förändrat talen för Rysslands utrikeshandel. Landet förväntas ta hem ett handelsöverskott på 25 miljarder dollar och ett bytesbalansöverskott på 15 miljarder dollar för 1999. Det är därför osannolikt att Ryssland inte skulle kunna fullgöra betalningarna på sin utlandsskuld, även om det inte får några tillskott från IMF eller Världsbanken detta år.

Det Polen upplevde under 80-talet är belysande. Landet erhöll inga bidrag från västländerna, men utestängdes heller inte från vanliga affärskontakter. Polen drog även nytta av de miljoner polacker som reste, studerade och arbetade i väst – chanser som även ryssarna bör få. Det västerländska agerandet måste ta fasta på största möjliga öppenhet för handel och alla slags utbyten, men däremot ge minimala bidrag så länge inte tecken märks till seriösa reformer. Att lätta på skuldbördan bör ske först efter genomgripande ekonomiska förändringar. Det ryska börsindex har tredubblats sedan i oktober 1998, vilket ger skäl till ny oro för alltför stora och snabba utlandsinvesteringar.

Den ryska politiken är alltjämt oförutsägbar, men den senaste regeringskrisen visar att en stor mitten-gruppering nu dominerar. Nästa parlaments- och presidentval kan väntas frambringa en mer centerinriktad regering, där regionerna är starkt företrädde. En centerman har utsikt att bli nästa president och kan väntas agera svagare än Jeltsin. Därigenom överförs mer inflytande till parlamentet och regionerna. Detta kommer att främja demokratin. Det svåra problem som den våldsamma korruptionen utgör söker de ryska medierna ambitiöst belysa. Krympande statliga tillgångar lämnar också mindre värden att lägga beslag på.

Ryssland håller långsamt på att vakna upp efter sitt enorma trauma. Den ljusa sidan är att denna ekonomiska chock har utlöst en grundläggande förändring av de sociala värderingarna, samtidigt som det torde ta lång tid att föra sådana förändringar i hamn.

ÖVERSÄTTNING: CARL JOHAN LJUNGBERG.

Anders Åslund (aaslund@aol.com) är professor och forskare vid Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C. Artikeln har nyligen publicerats i Foreign Affairs.